

RUTA URBANA
Immigració i creixement de la ciutat
(1952-1975)

RECORREGUT:

- TRAM 1:
  - Metro Verneda (L2)
  - MhiC
- TRAM 2:
  - Visita MhiC
  - Trajana
  - La Pau
  - Besòs BCN
  - Besòs St. Adrià (COBASA)
- TRAM 3:
  - Parc del Besòs
  - La Mina

PROGRAMA I CONTINGUTS:

10h: Arribada al Metro Verneda (L2)

TRAM 1 / 10.15h: *Passeig pel barri de Verneda. De barri obrer d'inicis del segle XX a polígon industrial del segle XXI*

Tres idees:

- **Expansió urbana** (de les cases barates als polígons).
- **Contigüitat dels polígons industrials** (pas de indústries en general a indústries compatibles amb la creixent densitat humana).
- **Conurbació metropolitana** (fusió plena del teixit plurimunicipal en una sola ciutat metropolitana).

BARRI DE MONTSOLÍS:

A mitjans dels anys 80 la indústria pesada adriana, que havia estat el centre de l'activitat econòmica, va començar a recular: tot just les tèrmiques van sobreviure a la mort de les grans indústries a Sant Adrià, com la CELO o la Baurier.

El protagonisme industrial es va desplaçar a empreses més petites situades a les naus dels polígons industrials. A Montsolís, a cavall entre Barcelona i Sant Adrià, el polígon que va nèixer a mitjans dels 50 acull bona part de l'actual activitat econòmica adriana. Petits tallers dedicats a la fabricació de productes manufacturats i magatzems de logística ho formen.

Montsolís és travessat per la divisòria dels termes municipals, delimitada per la sèquia Madriguera, que sortia del torrent d'Estadella, desembocava a la platja del Camp de la Bota i regava bona part dels camps de l'horta del Besòs.

TRAM 2 / 10.30h a 11.30h: *Visita al Sevillano. Migracions del segle XX a Catalunya. La revolució demogràfica de la ciutat.*

L'interessant aquí és constatar que la immigració, en el cas que ens ocupa, no va d'un país cap a un altre, sinó que passa d'un entron amb menys oportunitats a un altre que en té més. Per tant, el conjunt de migracions que aquí comentem són les típiques del trasvàs de població camp-ciutat dels tres primers quarts del segle XX.

Tots cap a BCN, doncs, cap a la Barcelona gran (tant li feia si era en un o altre terme municipal) i llavors, segons el moment històric, el pas per diferents formes d'allotjament, de major a menor precarietat, fins a un assentament molt durador a la gran perifèria, a grans trets, amb fills que ja es diversifiquen en opcions, situacions i zones residencials.

TRAM 2 / 11.30h a 12.30h : *Barris de Trajana, La Pau, Besòs Barcelona i Besòs de Sant Adrià -COBASA-*

Pocs minuts d'estada a cada polígon, explicant en cada cas:

- Quan s'idea el polígon, per part de quina institució i en quin context s'hi llança un promotor privat (COBASA aprofita bé que té al costat les infraestructures públiques del polígon del Sud Oest Besòs).
- Per a quina població se'l pensa en el seu moment inicial (reallotjament de barraquistes, etc) i en quines condicions.
- Quina trajectòria han pogut seguir els polígons, que sol ser també la dels seus habitants, per tal de diferenciar els diversos casos.

BARRI DE TRAJANA:

Si fins als anys 50 els habitatges de treballadors s'havien instal·lat a la vora de les fàbriques (com en el cas de La Catalana i Sant Joan Baptista), a partir dels anys 50 apareixen barris construïts allà on abans no hi havia res.

Lluny de tot, de fàbriques i tallers, lluny d'altres barris, de la ciutat. Són, en definitiva, barris perifèrics a qualsevol trama urbana, i per tant mal comunicats.

El primer serà el de Via Trajana, blocs de planta baixa i dos pisos, construïts amb materials de poca qualitat (amb el temps patirien patologies estructurals com l'aluminosi). Tenien un pati o galeria interior que facilitava la relació amb els veïns. Via Trajana va nèixer amb prop de 700 pisos privats per allotjar els barraquistes expulsats de l'Avinguda Diagonal per la celebració del Congrés Eucarístic de 1952 (que acabaria també amb la dinàmica dels afusellaments dels presos republicans al Camp de la Bota).

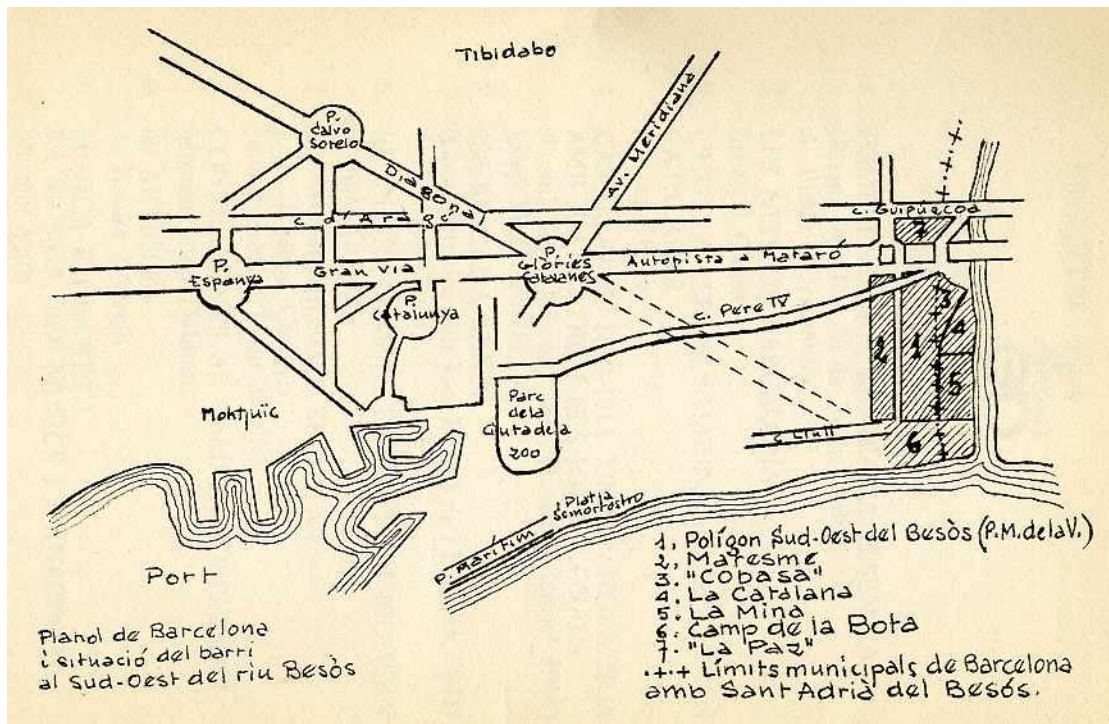

Fou un barri aïllat que es va començar a degradar quan el 1990 es va descobrir que els edificis estaven afectats d'aluminosi. Set anys després es va iniciar la reconstrucció de tot el barri, que es va dividir en quatre fases, i ja s'ha completat el real·lotjament de les 600 famílies del barri antic. En conjunt es faran 320 habitatges a BCN i 280 a Sant Adrià, i veïns i equipament es mantindran al municipi respectiu.

BARRI DEL BESÒS:

*Seguint la nomenclatura emprada per Josep Mª Muntaner al seu estudi "Sant Adrià, un municipi en transformació" de 1968, anomenarem **Sector del Besòs** a tota la zona del marge dret del riu que comprenen:*

- *el polígon Sud Oest del Besòs (o el Besòs barceloni, construïts pel Patronat Municipal d'Habitatges de BCN),*
- *el Besòs adrianenc, també conegut com COBASA (Construcciones Barcelonesas SA), que van fer les obres i als primers temps van donar nom al barri,*
- *i la zona compresa pels barris de la Catalana, la Mina, Maresme i la Pau.*

El nombre total de vivendes del sector serà de 16731. La població que hi viurà serà d'uns 83000 habitants (als quals s'hi ha de sumar els 4500 barraquistes del Camp de la Bota i els 3000 habitants de la Catalana).

Per tant, aquesta zona crítica de Barcelona quedarà transformada en una ciutat de 90000 habitants (cal tenir en consideració que en aquell moment, de les 50 capitals de província espanyoles, només 18 sobrepassaven els 90000 habitants) que no tindrà, però, els serveis necessaris exigibles: el ritme de construcció dels grans blocs era molt superior al de la creació de serveis i infraestructures bàsiques pel barri, i per tant es va crear un greu dèficit d'equipament, així com un fort desarrelament dels veïns, que han estat lluitant molts anys per aconseguir un nivell digne de serveis. El darrer episodi d'aquesta lluita va ser la revolta popular de 1991 coneguda amb el nom d'**Intifada del Besòs**.

Al novembre de 1958, l'Ajuntament de BCN va elaborar un plan per una primera construcció de 5000 vivendes. Al maig de 1959, el Ministerio de la Vivienda i la Comisió d'Urbanisme aproven el concurs d'adjudicació d'obres. Al setembre de 1959, són adjudicades les obres de construcció de les primeres vivendes. Les obres es van iniciar l'any 1960. Constaven de 40 hectàrees d'extensió, amb pisos de 60m² (un 28% de dos dormitoris, i la resta de tres). En una primera etapa es van fer 2500 vivendes, la meitat de les previstes, unes subvencionades i les altres de tipus social. Al setembre de 1960 es lliuraven les primeres vivendes.

Al sector del Besòs, entorn del polígon, va continuar la construcció de blocs. Podem citar les 2000 vivendes construïdes per COBASA, o les 2200 de Construcciones Españolas al carrer Maresme, o els 2555 pisos fets per l'Obra Sindical del Hogar (Grup La Pau). I al barri de la Mina, d'una superfície de 176848m², que constarà de 2956 noves vivendes en la seva 1ª fase.

El Besòs adrianenc era una prolongació del barri barceloní del mateix nom. Tot eren camps i només al costat de la carretera de Mataró hi havia unes naus industrials on es fabricaven el Biscuter i les motos Bultaco. També hi havia el bar La Deliciosa, del costat de la qual en sortia la carretera Negra, que menava cap a la Mina rural.

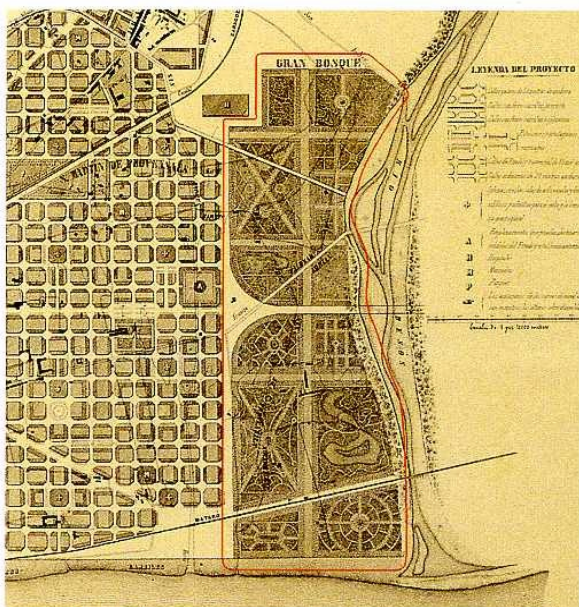

PAUSA / 12.30h a 12.45h: Parada per fer un cafè a la Plaça 25 d'octubre (Besòs)

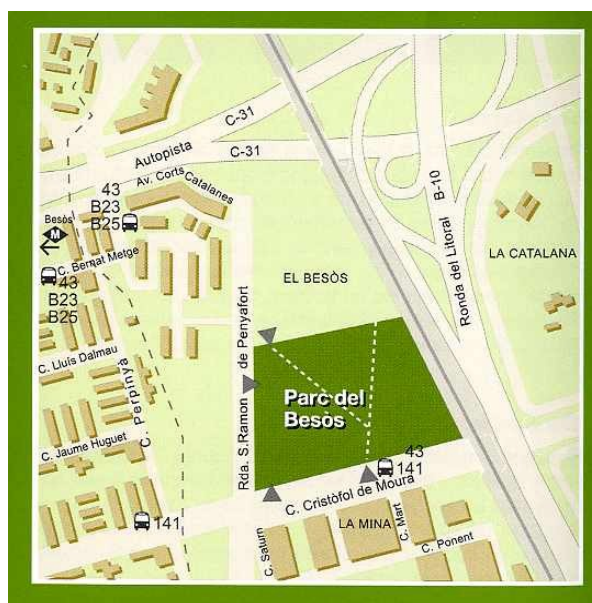
TRAM 3 / 12.45h a 13.30h: *Parc del Besòs i barri de la Mina.*

PARC DEL BESÒS:

Construït en dues fases, amb una extensió de 6.7Ha i inaugurat l'any 1986, està situat al barri del Besòs de Sant Adrià, a tocar dels barris de la Mina i la Catalana (que segons el cens de 2001 sumen 14.637 habitants, el 46% de tota la població adrianenca). Aquests barris van ocupar els terrenys que el pla Cerdà contemplava com a gran bosc del Besòs l'any 1859, que havia de ser el gran pulmó de Barcelona.

El gran bosc del Besòs projectat per Ildefonso Cerdà l'any 1859
Biblioteca de Catalunya

L'actual Parc del Besòs possibilita que els densificats barris de l'entorn disposin d'un espai verd imprescindible.

BARRI DE LA MINA:

La Mina pot servir molt bé per situar de quina manera les causes externes de la ciutat, així com les trajectòries de llarga durada (de dècades), fins i tot abans que es construeixi el polígon, marquen molt més que les causes internes i presentistes la seva història, que comença com a polígon a finals del franquisme. Val la pena situar cinc aspectes molt determinats:

- **L'origen i la situació de partida:** un polígon enorme construït en un municipi que no pot controlar la situació, que ha lluitat contra el pla Cerdà per poder-hi edificar... i que en l'empeny no fa sinò trencar els dics de contenció de forces d'una escala que és fora del seu abast per tal de poder-hi incidir. El municipi de BCN exporta a d'altres indrets de la gran ciutat i acaba desentenent-se de situacions problemàtiques, i el municipi receptor ni les accepta ni se'n pot ocupar.

- **El reclutament sel·lectiu:** moltes persones de condició molt desamparada acumulades a un lloc aïllat just quan comença la crisi dels setanta, cosa que impedeix la dinàmica de situació progressiva dels seus habitants, que s'havia anat produïnt en els polígons veïns. Situació d'enquistament i degradació.
- **La complexitat d'administracions:** la Mina havia caigut com un meteorit: un barri enorme dins un municipi petit, unes institucions metropolitanes que duren poc, un Parlament de Catalunya que pot dictar mesures però alhora una complexitat d'administracions que fa molt complex el procés d'aplicació i propicia els desencontres entre administracions.
- **La dificultat de crear lideratges interns estables en una població molt desamparada,** que feia molt difícil en el cas de la Mina l'aplicació de les pautes establertes pel moviment veïnal de la Transició. En tot cas, els lideratges provenien de les persones que treballaven al barri per millorar la situació, com els treballadors socials i religiosos. La duració del problema el retroalimentava: la població que aconseguia tirar endavant mirava de marxar, en comptes d'intentar millorar el barri, tal i com passava als barris veïns.
- **Les polítiques de regeneració al segle actual,** a nivell de presentació (donat que al estar en temps present difícilment es poden avaluar els resultats). Sí que té interès presentar-les i exposar, específicament, els límits i els potencials de les mesures físiques (la permeabilitat que trenca l'aïllament amb la nova Rambla i d'altres connexions com el TRAM), a més de les mesures educatives, socials i d'habitatge.

L'ORIGEN DEL BARRI: EL CAMP DE LA BOTA

Francesc Botey, escolapi que va viure durant anys al barri de barraques del Camp de la Bota, responia a la pregunta d'un periodista a una entrevista publicada al "Serra d'Or" el gener de 1970:

- *Quines característiques assenyalaria com més importants en aquestes formes de suburbi?*
- *Objectivament parlant, la inestabilitat. Subjectivament, la provisionalitat.*

El ritme de construcció d'habitatge públic durant els primers anys de la dictadura era molt inferior al nombre de la població nouvinguda. Com a conseqüència es va produir la sobreocupació dels habitatges preexistents, l'autoconstrucció i el barraquisme (la pèssima qualitat d'aquest tipus de construccions explicaria l'abast de destrucció en vides i habitatges de la riuada de setembre de 1962, sobretot al marge dret del riu)

Riuada del 1962	La Catalana	Sant Joan Baptista	TOTAL
Famílies afectades	450	137	587
Damnificats	1732	645	2377
Víctimes mortals	9	2	11
Habitatges destruïts	161	68	229
Habitatges molt malmesos	198	34	232
Habitatges afectats	100	24	124

Arran de mar apareixien dia si i dia també (als temps de l'Autarquia) noves barraques seguint la línia de la costa, amb pèssimes condicions d'habitabilitat, malgrat l'esforç continuat dels seus habitants per convertir-lo en un espai de vida. Era el barri del Camp de la Bota. Totxos, totxanes, fustes i xapa eren els elements constructius d'aquelles febles estructures habitacionals, que alguns anomenen arquitectura efímera però que van esdevenir la llar de moltes persones durant anys i anys.

El primer estudi que es va realitzar sobre el barri, realitzat l'any 1965 per Rosa Domènech i el seu equip, donava els següents resultats:

Camp de la Bota	Pequín (costat barceloní)	Parapet (costat adrianenc)	Total
Vivendes	378	289	667
Famílies	447	307	754
Habitants	1968	1447	3415

Però el nombre d'habitants no parava d'augmentar. Segons un estudi de l'any 1971, la població en conjunt del suburbi era d'unes 4.500 persones. El grup més nombrós és el de famílies que fa que resideixen al Camp de la Bota entre 6 i 10 anys (200 famílies), seguit dels que fa d'11 a 15 anys (181 famílies). A continuació venen els d'1 a 5 anys (130 famílies) i els de 16 a 20 anys (86 famílies).

La història del camp de la Bota està formada per molts elements: per aquells pescadors de l'antic barri, pels militars i la seva petita guarnició, per la pàgina sinistra dels afusellaments franquistes entre els anys 1939 i 1952, pel suburbi en què hi vivien milers de persones i finalment per la reforma urbanística.

LA CONSTRUCCIÓ DEL BARRI:

L'octubre de 1963 -seguint la crònica dels fets realitzada per Joan Roca el 2004- la Comissió d'Urbanisme de BCN acordava el traspàs dels terrenys de la Mina al Patronat Municipal de l'Habitatge de BCN. Sant Adrià va intentar aturar la decisió qüestionant-ne la legalitat, però la decisió no va tenir marxa enrera. La Mina s'havia de convertir en una de les operacions emblemàtiques del Pla de Supressió del Barraquisme.

Segons explica Joan Roca, en la modificació del 1967 s'establí un total de 12.415 persones en 2.956 habitatges. La construcció començà el 1969 i el barri es va destinar a "familias habitantes de chabolas, del término municipal barcelonés" designades pel Patronat, excepte un 10% que adjudicaria el Instituto Nacional de la Vivienda. Tal i com diu en Josep Mª Monferrer al seu llibre "El Camp de la Bota, un espai i una història": així com moltes famílies van deixar la barraca per anar al pis de la Mina, també n'hi van haver d'altres que, abans de passar al pis, van ser traslladats des del Parapet (part adrianenca del Camp de la Bota) cap a la zona de Pequín (part barcelonina) per tal de deixar lliure l'espai de Sant Adrià. D'aquesta manera tots van passar a ser ciutadans de Barcelona.

L'any 1972 s'havien construït els nous edificis de la 1ª fase (els 13 blocs de la Mina Vella, de 6 plantes cadascun, més un de 14 plantes). En la 2ª fase (els 5 blocs de la Mina Nova, d'11 plantes, més un de 8 plantes), el Patronat de l'Habitatge de BCN -Patronato Municipal de la Vivienda- va projectar 2.152 habitatges en blocs de soterrani, semisoterrani i 10 pisos. Amb l'objectiu d'abaratir costos s'utilitzà el sistema d'encofrat túnel, de més rapidesa en el procés de construcció.

Un cop acabat, el polígon de la Mina comptava amb 2.681 habitatges, d'unes dimensions mitjanes de 62,20m² útils, amb un programa funcional de sala d'estar, tres habitacions, banys i cuina (als blocs de la Mina Nova). El 1975 hi havia 11.848 persones empadronades, dels quals un 41,6% eren menors de 15 anys; de totes maneres, i segons estimacions del mateix municipi, els habitants eren almenys 15.133, que provenien de les barraques del Camp de la Bota, Montjuïc, la Perona, Can Tunis, Hospital de Sant Pau, Riera Blanca i el Carmel. El polígon de la Mina havia incrementat la població de Sant Adrià en més d'un terç.

Entre 1973 i 1976 -ens diu en JM^a Monferrer- es durà a terme el traspàs massiu de famílies del Camp de la Bota cap a la Mina. Al Camp de la Bota hi quedarien les anomenades "100 famílies" que, o bé perquè la Mina estava ja saturada, o bé perquè l'Administració pensava que no estaven preparades per anar a viure a pisos del Patronat, van ser traslladats a viure a les barraques adossades situades al costat de l'escola Manuel de Falla, amb la promesa que aviat els tocaria a ells. La veritat és que això s'allargaria fins a l'any 1989.

LA NOVA SITUACIÓ DEL BARRI:

Tal i com diu en Sebastià Jornet al seu treball sobre la transformació urbana del barri de la Mina, les diferents actuacions previstes en els darrers anys a l'entorn de la Mina faran que aquesta canviï la seva condició de barri localitzat en una posició de marginalitat espacial dins la ciutat metropolitana, per passar a ocupar una posició geogràfica d'oportunitat respecte a quatre grans operacions de transformació:

- *el districte de noves activitats econòmiques del Poblenou,*
- *l'àrea de renovació urbana residencial-terciària de la Sagrera,*
- *la recuperació dels marges del Besòs i del front de Sant Adrià,*
- *l'actuació de Diagonal Mar i els espais de nova centralitat urbana entorn del Fòrum 2004.*

De totes formes, això ja surt del marc cronològic marcat per aquesta Ruta.

És aconsellable l'explicació del barri en dues parades, una entre els blocs i l'altra a la nova Rambla, per no haver de baixar en excés cap avall. La visita s'acaba a la parada de TRAM de Parc del Besòs, cap a les 13.30h.

ORGANITZACIÓ: Museu de història de la immigració de Catalunya (MhiC).

COORDINACIÓ: Jordi Vilalta jvilalta.pmi@gmail.com
Imma Boj iboj@sant-adria.net

CONTACTE I RESERVA: MhiC, Carretera de Mataró, 124
Sant Adrià de Besòs
Jordi Vilalta / Imma Boj
Tel. 93 381 26 06 / 600 494 375
mhic@sant-adria.net / www.mhic.net